

JAV lietuvių tautininkų surengtos misijos Vašingtone 1945 m. kovo 23–24 d. vaidmuo Lietuvos laisvinimo byloje

Dr. Juozas Skirius

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva
El. p. juozas.skirius@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama mažai žinoma JAV lietuvių tautininkų 1945 m. kovo 23–24 d. Vašingtone rengta vadinamoji Amerikos lietuvių misija. Tai – savotiškas JAV lietuvių atstovų suvažiavimas. Jos tikslas – rūpintis Lietuvos laisve ir nepriklausomybe. Aiškiai buvo suprantama, kad tai bus galima pasiekti tik tada, kai JAV valdžia palaikys Lietuvos nepriklausomybės klausimą. Tad visas JAV lietuvių dėmesys kreipiamas į tai, siekiant tiesiogiai kontaktuoti su JAV politikais. Pirmą kartą buvo organizuota JAV lietuvių karių motinų delegacija į Baltuosius rūmus. Vašingtone pavyko susitikti su JAV viceprezidentu Harry'iu S. Trumanu, poniu E. Roosevelt. Pirmą kartą lietuviams pavyko į misijos renginį pakviesti nemažai kongresmenų ir senatorių. Kai kurios pasakytos kalbos susitikimo metu rado vietą JAV Kongreso leidiniuose („Record“). ALM rūpinosi Lietuvos klausimą nušviesti JAV spaudoje. Pitarus amerikiečiams, buvo patvirtinta ALM delegacija į tarptautinę konferenciją San Fransiske. ALM renginys Vašingtone patvirtino tautininkų glaudesnę ryšį su JAV valdžios atstovais, kurių dalis rėmė lietuvių siekius. Tai dar labiau suaktyvino JAV lietuvių tautininkų veiklą ir dar kartą plačiau nuskambėjo Lietuvos vardas ir jos problema.

Esminiai žodžiai: *JAV lietuviai tautininkai, Amerikos lietuvių misija, Lietuvai vaduoti sąjunga, Vašingtonas, Antanas Olis, Aleksandras Kumskis, Kazys Karpius, Povilas Žadeikis.*

Abstract. The article deals with the little-known so-called Lithuanian American Mission (LAM) carried out by Lithuanian American nationalists in Washington on March 23–24, 1945. The LAM could be viewed as a congress of Lithuanian American representatives, dedicated to the freedom and independence of Lithuania. It was clearly understood that this could only be achieved if the US government supported the question of Lithuanian independence. Therefore, all the attention of Lithuanian Americans was focused on this, in order to have direct contact with US politicians. For the first time, a delegation of Lithuanian American soldiers' mothers to the White House was organised, meeting the US Vice President Harry S. Truman and Mrs. E. Roosevelt. For the first time, Lithuanians managed to invite a large number of congressmen and senators to the Mission event. Some of the speeches made during the meeting appeared in the US Congressional Record. LAM was eager to cover the Lithuanian issue in the US press. A delegation of the LAM to the International Conference in San Francisco was approved with the support of the Americans. The LAM event in Washington confirmed the nationalists' closer contact with the US government representatives, some of whom supported Lithuanian aspirations. This further intensified the activities of the Lithuanian nationalists in the USA, and the name of Lithuania and its problem were once again more widely known.

Keywords: *Lithuanian nationalists in U.S., Lithuanian-American Mission, Union for the Liberation of Lithuania, Washington, Antanas Olis, Aleksandras Kumskis, Kazys Karpius, Povilas Žadeikis.*

Įvadas

JAV lietuvių tautininkų 1945 m. pradžioje įkurtas judėjimas pavadintas Amerikos lietuvių misija (toliau – ALM) politiniam renginiui Vašingtone organizuoti. 1945 m. JAV lietuviai tautininkai, kurie nuo 1941 m. veikė atskirai nuo bendros Amerikos lietuvių tarybos, planavo šaukti savo antrą Amerikos lietuvių seimą, o ALT – Amerikos lietuvių kongresą. Jų tikslas – paremti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą po karo. Bet griežta JAV valdžios pozicija 1944–1945 m., draudusi amerikiečiams bet kokius politinio pobūdžio renginius (suvažiavimus, seimus, kongresus), darė poveikį lietuvių išeivijai. ALT atsisakė minties šaukti kongresą, nukeliant jį, bet tautininkai ir toliau ieškojo būdų savo sumanymui įgyvendinti. Jie vietoj seimo nusprendė surengti vadinamąją Amerikos lietuvių misiją Vašingtone, pakviesti išeivijos atstovų ir be jokių posėdžių, diskusijų bei rezoliucijų padėkoti JAV prezidentui už paramą Lietuvai, paremti JAV valdžią kare prieš nacistinę Vokietiją. Buvo sudaryta speciali tokiam tautininkų suvažiavimui-misijai surengti komisija (Antanas Olis, Kazys Karpius, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis ir Albinas S. Trečiokas), kuri sėkmingai atliko savo

užduotį¹. 1945 m. kovo 23–24 d. Vašingtone įvyko planuotas lietuvių renginys, turėjęs reikšmės Lietuvos vardo garsinimui.

Straipsnio tikslas – nušviečiant JAV lietuvių tautininkų suorganizuoto suvažiavimo-misijos Vašingtone tikslą, parengimą bei pravedimą, įvertinti jo vaidmenį Lietuvos laisvinimo byloje.

Šiam tikslui pasiekti keliama tyrimo uždaviniai: sukaupti svarbiausią dokumentinę medžiagą; atlikti jos analizę; išsiaiškinti JAV lietuvių tautininkų tikslą, organizuojant ALM Vašingtone; aptarti ALM Vašingtone raidą; pastebėti ALM išskirtinumą bei pasiekimus.

ALT veiklai Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu jau skirta dėmesio, o atskilusiai nuo jos tautininkų politinei veiklai nušviesti tik dabar pradėti detalesni moksliniai tyrimai. JAV lietuvių tautininkų veikloje pastebima nemažai reikšmingų sprendimų, organizuotų renginių, įkurtų organizacijų. Kad pirmas suvažiavimas-misija Vašingtone patiems tautininkams buvo svarbus įvykis, iliustruoja dar 1945 m. išleistas leidinukas². Enciklopedinio pobūdžio informacijos apie JAV lietuvių tautininkų misiją Vašingtone galima rasti ir daugiau³.

Straipsnis parengtas remiantis archyviniais dokumentais ir JAV lietuvių spaudos medžiaga. Svarbus šaltinis – JAV lietuvių tautininkų veikėjo, LVS pirmininko ir ALM dalyvio Pijaus J. Žiūrio asmeninis archyvas, saugomas Klaipėdos universiteto bibliotekoje, dr. Kazio Pemkaus kolekcijoje. Čia saugomi labai svarbūs dokumentai: ALM Rengimo komiteto posėdžių protokolai (nuorašai) ir ALM suvažiavimo protokolai (nuorašai), kurie detalčiai atskleidžia vestus renginius ir susitikimus⁴. Lietuvos centriname valstybės archyve (toliau – LCVA) bei JAV lietuvių archyvuose: Pasaulio lietuvių archyve prie Lituaniistikos tyrimų ir studijų centro Čikagoje (toliau – LTSC/PLA) ir Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname (toliau – ALKA), įvairiuose fonduose, sukomplektuoti dokumentai, reikalingi šiai temai nušviesti. Rastuose dokumentuose atsispindi JAV lietuvių tautininkų (A. Olio, P. J. Žiūrio, K. Karpiaus ir kt.) ryšiai su Lietuvos atstovais (pasiuntiniu P. Žadeikiu, konsulu Petru Daužvardžiu), tautininkų ir ALT bendradarbiavimo, ALM Vašingtone organizavimo ir kiti klausimai.

JAV lietuvių laikraščiai, ypač palankūs tautininkams („Dirva“, „Vienybė“, „Tėvynė“, žurnalas „Margutis“) gana detalčiai nušvietė ALM Vašingtone eigą, publikavo misijos dalyvių įspūdžius. Tuo tarpu ALT remiantys spaudiniai („Draugas“, „Naujienos“,

¹ Plačiau žr.: SKIRIUS, J. Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, 2(32), p. 31–46.

² *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945.

³ Amerikos lietuvių misija. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, t. 1, p. 146; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979, p. 284–286; SKIRIUS, J. JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais. Vilnius: Savas takas, 2018, p. 172–173; BANIONIS, J. Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę. *Genocidas ir rezistencija*, 2020, 1(47), p. 23–24.

⁴ *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius* (toliau – KUB RSKRS), f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris).

„Keleivis“ ir kt.), negailėjo kritikos JAV lietuvių tautininkams už jų tariamą separatistinę veiklą, skaldant bendrą JAV lietuvių veikimą.

Straipsnio struktūra atspindi nuo ALM Vašingtone pravedimo iki uždarymo su kai kurių lietuvių politinių grupių vertinimu. Straipsnis pradedamas tradiciniu įvadu su jam keliamais reikalavimais. Pirmoji straipsnio dalis „Tautininkų atstovų susitikimai su JAV politikais – įžanga į Misijos parengimą“ – tai po JAV lietuvių tautininkų atstovų teorinio pasirengimo, paruošiant detalų ALM Vašingtone eigos planą, atliekami praktiniai žingsniai, kurie turėjo garantuoti susitikimus su JAV aukšto lygio politikais misijos metu. Tam buvo skirtos dvi paskutinės dienos Vašingtone prieš ALM įvykdymą. Antrojoje straipsnio dalyje „ALM suvažiavimas Vašingtone kovo 23 d. Pirmą dieną“ siekiama detaliau nušviesti du svarbius renginius: JAV lietuvių karių motinų vizitą į Baltuosius rūmus susitikti su JAV prezidento žmona Eleanorą Roosevelt ir banketą-vakarienę, sutraukusią daug JAV senatorių ir kongresmenų. Visa tai sulaukė JAV spaudos dėmesio bei platesnės informacijos apie Lietuvą, taip pat JAV politikų pritarimo bei užuojautos Lietuvai. Trečioji straipsnio dalis „ALM suvažiavimas Vašingtone kovo 24 d. Antrą dieną“ skirta aptarti JAV lietuvių tautininkų buvusią ir tolesnę politinę veiklą. Svarbiausia, kad buvo nutarta siųsti savo delegatus į būsimą tarptautinę San Fransisko konferenciją, o ALM kaip judėjimą perorganizuoti į organizaciją politinei veiklai vykdyti. Ketvirtoji straipsnio dalis „ALM Valdybos naktinis posėdis“ glaudžiai siejasi su trečiaja. Posėdyje buvo konkretizuoti suvažiavimo siūlymai, detaliau aptarti suvažiavime iškelti klausimai. Bet posėdyje priimti sprendimai tuo metu nebuvo viešinami. Jais vadovavosi tik JAV lietuvių tautininkų organizacijų vadovai. Penktoji straipsnio dalis „Reakcija į ALM Vašingtone“ – tai JAV lietuvių tautininkų oponentų Amerikos lietuvių tarybos vadovybės, net ir Lietuvos diplomatų atsiliepimai. Straipsnis baigiamas išvadomis ir santrauka anglų kalba.

Tautininkų atstovų susitikimai su JAV politikais – įžanga į misijos parengimą

1945 m. kovo viduryje Amerikos lietuvių misijos (toliau – misija) Vašingtone parengiamieji darbai buvo baigti⁵. Dabar reikėjo konkrečių veiksmų, kurie užtikrintų misijos efektyvumą, t. y. susitikti su lietuviams palankiais JAV senatoriais ir kongresmenais, išgauti jų pažadą ne tik dalyvauti misijos renginiuose, bet ir kad jie paagituotų kitus JAV politikus dalyvauti lietuvių renginyje. Tam buvo skirtos dvi paskutinės dienos – kovo 21 ir 22 d. – prieš misijos veiklos pradžią. Be to, kaip buvo pažymėta ALM Rengimo komisijos protokole, jos „tikslas – tai yra įsiūbuoti rimtą, tvirtą spaudimą iš visų pusių už Lietuvos laisvę taip, kad pajustų States Department ir kiti pareigūnai,

⁵ Plačiau žr.: SKIRIUS, J. Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, 2(32), p. 31–46.

kad Amerikos piliečiai nepakęs, kad būtų viena priespauda, vokiečių, išnaikinta, o priespaudos vairas būtų pateiktas kitiems, Sovietams“⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad visa parengiamoji ir pravedimo veikla vyko planingai, drąsiai ir argumentuotai. Tai patvirtina JAV lietuvių tautininkų užsibrėžtus siekius.

Kovo 21-osios ryte ALM atstovai A. Olis, P. J. Žiūris ir A. Kumskis pagal išankstinį susitarimą apsilankė pas kongresmeną Adolphą J. Sabathą, vyriausią Kongreso narį, kilusį iš Čekijos ir atstovaujantį Iliojaus valstijai. Jis buvo gerai susipažinęs su Lietuvos byla ir sutiko dėti pastangas talkinant ALM, padedant jai „iškelti mūsų [lietuvių – mano] pageidavimus valdiškose sferose“⁷. Pasikalbėję jie visi kartu nuvyko pas senatorių Scottą W. Lucasą, taip pat atstovaujantį Iliojaus valstijai. ALM atstovai pageidavo iš jo ir per jį iš kitų lietuviams palankių valdžios atstovų gauti oficialų leidimą lietuvių kilmės amerikiečiams, kuriems rūpi Atlanto Chartijos principai ir tautos, ypač Lietuvos ir Baltijos, dalyvauti San Fransisko konferencijoje. Po ilgoko pasikalbėjimo buvo gautas jo sutikimas remti ALM projektą, jis pažadėjo ir kitus savo kolegas paraginti parengti lietuvių siekius⁸. Po to A. J. Sabathas ALM narius, kaip Kongreso svečius, pakvietė papietauti į Kongreso valgyklą, kur toliau buvo tęsiami pokalbiai apie Lietuvos padėtį ir lietuvių pageidavimus⁹.

Po pietų A. J. Sabatho dėka įvyko susitikimas su JAV viceprezidentu H. S. Trumanu. Susitikimo metu A. J. Sabathas viceprezidentui pristatė lietuvių delegatus kaip ALM narius, kurie Vašingtone „rengia eilę programų ir deda pastangas išgauti paramą Lietuvos išlaisvinimui“. Anot delegatų, jis į tai reagavo teigiamai. Delegatai jam paaiškino, kad JAV lietuviai ir ypač Lietuvos žmonės „visados žiūrėjo ir žiūrį į Amerikiečius kaip gynėjus laisvės“. Kartu pažymėjo, kad lietuviai labai nusivylę Jaltos konferencijos sprendimais, JAV atstovų tylėjimu Lietuvos klausimu Teherano konferencijoje ir kad į San Fransisko konferenciją nepakviestas pripažįstamos Lietuvos valstybės atstovas. Buvo pateiktas pageidavimas, kad nors lietuvių kilmės amerikiečių delegacija būtų įleista į San Fransisko konferenciją, kur galėtų iškelti Lietuvos teisingus reikalavimus Atlanto Čarterio pagrindu¹⁰. Viceprezidentui buvo primintas prezidento Franklino D. Rooseveltto prieš penkerius metus duotas lietuvių delegacijai pažadas, kad Lietuva bus laisva, kai pasibaigs karas¹¹. Viceprezidentas, išklaęs lietuvių pageidavimus, pareiškė: „Aš pilnai atjaučiu jūsų reikalams, nes jie yra mūsų reikalai ir mūsų principai, už kuriuos mes kovojam, bet užsienio reikalus tvarko State Dept. ir Pres. Rooseveltas. Aš iš savo pusės pakalbėsiu su Pres. Rooseveltu ir State Sek.

⁶ Amerikos lietuvių misijos Rengimui komiteto darbuotės protokolo nuorašas. 1945, kovo 22, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

⁷ Amerikos lietuvių misijos Valdybos komisijos rengimui suvažiavimo posėdžio protokolo nuorašas. 1945, kovo 21, Hotel Statler, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 9.

Stetiniu ir taipgi su Ass. State Sect. Grew ir manau, kad iš mūsų pasikalbėjimo išeis kas gero.“¹² Pokalbio dalyviai nusifotografavo spaudai, o išeinant vienas ALM narys palinkėjo H. S. Trumanui kaip simpatiškam ir geros valios žmogui tapti JAV prezidentu. Viceprezidentas padėkojo už linkėjimą ir čia pat pridūrė, kad tas linkėjimas linkėjimu ir liks. Už poros savaitių tas linkėjimas neliko tik linkėjimu – po prezidento F. D. Roosevelto mirties jis tapo JAV prezidentu. Apie ALM narių pasimatymą su H. S. Trumanu visai spaudai pranešė „Associated Press“. Be to, už poros dienų JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas Josephas C. Grew padarė pareiškimą patvirtindamas, kad JAV pripažino ir pripažins Lietuvą ir Baltijos tautas kaip „laisvas tautas“¹³.

Tą pačią dieną kongresmenas Edwardas A. Kelly'is (Iliojaus valstija) Kongrese pasakė kalbą, plačiai nušviesdamas ALM darbus bei tikslą, trumpai išdėstė Lietuvos istoriją, dabartinę jos padėtį bei gresiančius pavojus. Jo kalbą išspausdino kovo 21 d. „Congressional Record“ (Appendix 81451, p. 145)¹⁴. Be jokios abejonės, ši kalba davė lietuviams naudos. Tos dienos vakare jau buvo žinoma, kad ALM rengiamame bankete Vašingtone sutiko dalyvauti per 50 kongresmenų ir senatorių bei 14 spaudos atstovų¹⁵. Suprantama, tai džiugino ALM narius, bet dar buvo viena diena iki misijos Vašingtone, per kurią buvo galima sustiprinti agitaciją.

Kovo 22-osios ryte ALM nariai apsilankė pas kongresmeną Martiną Gorski (Iliojaus valstija), lenkų kilmės, bet draugiškai nusiteikusių Lietuvos atžvilgiu. Susitikimo metu jis papasakojo apie savo kovą už mažų tautų teises, parodė kalbos apie Lietuvą tekstą, paruoštą skaityti šios dienos Kongreso posėdyje. Kalboje trumpai charakterizuota Lietuvos pažanga bei jos laimėjimai kultūros ir ekonomikos srityse nepriklausomybės laikotarpiu, sovietų daromas Lietuvai skriaudas. Jo kalba buvo publikuota kovo 23 d. „Congressional Record“¹⁶. M. Gorski sutiko dalyvauti ALM bankete ir tapti jo komiteto nariu, bankete pristatyti savo kolegas. Be to, susitikimo metu jis paskambino senatoriui C. W. Brooksui (Iliojaus valstija) ir gavo jo sutikimą po pietų pasimatyti su ALM nariais¹⁷. Jis lietuvius sutiko draugiškai, pats pareiškė, kad gerai žino Lietuvos reikalus ir „ne kartą jos reikalus buvo užstojęs ir vėl užstos“. Pasakė, kad remis ALM pastangas gauti teisę dalyvauti San Fransisko konferencijoje. ALM Rengimo komiteto protokole pažymėta, jog senatorius turi „didelį svorį“ Senate, kad

¹² Amerikos lietuvių misijos Valdybos komisijos rengimui suvažiavimo posėdžio protokolo nuorašas. 1945, kovo 21, Hotel Statler, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

¹³ Ibid.

¹⁴ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 9, 28.

¹⁵ Amerikos lietuvių misijos Valdybos komisijos rengimui suvažiavimo posėdžio protokolo nuorašas. 1945, kovo 21, Hotel Statler, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

¹⁶ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 9, 30.

¹⁷ Amerikos lietuvių misijos Rengimui komiteto darbuotės protokolo nuorašas. 1945, kovo 22, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

pažadus nelengvai dalina, bet jei duoda, tai ir stengiasi įgyvendinti¹⁸. Po to įvyko pasimatymas su senatoriumi Robertu A. Taftu (Ohio valstija), buvusio JAV prezidento sūnumi. Kartu su jau minėtais ALM nariais susitikime dalyvavo ir dr. Stasys Biežis. Susitikimą su senatoriumi organizavo P. J. Žiūris. Senatorius R. A. Taftas išklausė lietuvių pageidavimus, sutiko padėti susisiekti su senatoriumi Arturu H. Vandenbergu, kuris buvo numatytas JAV delegacijos San Fransiske nariu¹⁹. Spaudai buvo padarytos susitikimo nuotraukos.

Kongresmenas E. A. Kelley'is ALM nariams išrūpino susitikimą su JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoju J. C. Grew. Lietuviai 10 minučių pavėlavo, nes anksčiau susitikimuose jie šiek tiek užsilaikė. Vietoj savęs J. C. Grew į susitikimą su ALM nariais paskyrė kitus pareigūnus: L. E. Thomsoną (Rytų Europos skyriaus vedėją), Landrethą M. Harrisoną ir W. M. Kotchingą. Pastarasis turėjo pareigą prižiūrėti, kas galės, o kas ne iš amerikiečių dalyvauti San Fransisko konferencijoje. Be to, tuo metu jis buvo asmeninis JAV valstybės sekretoriaus Edwardo Stettiniuso sekretorius. Audiencijai buvo numatyta 10–15 minučių, bet, pareigūnams pradėjus domėtis Lietuvos reikalais, susitikimas užsitęsė kone dvi valandas. A. Olio plačiai išdėstė Lietuvos padėtį, lietuvių kilmės amerikiečių pozicijas, pažymėjo jų nusivylimą JAV politikais, kurie ignoruoja mažų tautų pokarinį likimą, atidėdami jų klausimo sprendimą ateičiai. A. Olio pasisakymą papildė P. J. Žiūris ir A. Kumskis. W. M. Kotchingas pasiūlė lietuvių memorandumą San Fransisko konferencijai įteikti per Amerikos darbininkų atstovus. Tam nepritarė ALM nariai, žinodami kairuoliškas jų pažiūras. L. E. Thomsonas palaikė ALM narius ir patarė luktelti iki rytojaus, kol jie, t. y. JAV Valstybės departamento valdininkai, pasiūlys būdų ir galimybių, kaip Lietuvos reikalus būtų galima ginti patiems San Fransisko konferencijoje²⁰. ALM nariams susidarė vaizdas, kad susitikimas su šiais valdininkais buvo naudingas, nes jie parodė daug simpatijų Lietuvai. Po šio susitikimo jie liko didesni Lietuvos draugai negu anksčiau. Susitikimas JAV Valstybės departamente buvo paskutinis ALM narių žingsnis prieš pat suvažiavimą-misiją²¹.

ALM nariai, grįžę į viešbutį, sužinojo, kad jau 65 kongresmenai ir 11 senatorių bei 16 spaudos atstovų sutiko dalyvauti rengiamame bankete Vašingtone. Be to, spaudoje jau buvo paskleista naujiena, kad JAV prezidento žmona E. Roosevelt priims JAV lietuvių kareivių motinas Baltuosiuose rūmuose arbatėlės. Savo pageidavimą dalyvauti pas prezidento žmoną jau buvo pareiškusios 140 motinų²². Iškilo nedidelė problema, nes iš anksto buvo sutarta, kad Baltieji rūmai priims šimtą motinų. Kartu spaudoje buvo informuota, kad jeigu 6 dienas iki priėmimo nebus gautas motinų prašymas

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 9.

²² Amerikos lietuvių misijos Rengimui komiteto darbuotės protokolo nuorašas. 1945, kovo 22, Washington D. C. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

dalyvauti, jos, kad ir vėliau atsiųs savo pageidavimus, negalės dalyvauti. Deja, likus dviem dienoms iki priėmimo, buvo gauta gana daug prašymų. Teko 40 motinų, kurios jau buvo atvykusios, atsakyti. Buvo atvejų, kad kai kurios motinos užleido savo vietą delegacijoje pavėlavusioms, bet turinčioms daugiau sūnų kareivių. Kaip vienos tokios supratingos motinos pavyzdį nurodė M. Strumiskienė iš Bruklino. Toks kilnus motinų elgesys organizatoriams padarė didelį išpūdį²³. Šios akcijos tikslas – parodyti JAV valdžiai, kad lietuvių tauta, šiuo atveju – JAV lietuvių karių pavyzdžiu, kariauja lygiai ir ne mažiau nei kitos šalys, kurios paskelbė karą nacių Vokietijai ir jos sąjungininkėms. Pabrėžti, kad JAV lietuviai aukojasi dėl šio karo laimėjimo, todėl lietuvių tauta dalyvauja šiame kare ir turi teisę į nepriklausomybės atkūrimą.

ALM suvažiavimas Vašingtone kovo 23 d. Pirma diena

Pagal sudarytą planą ALM prasidėjo JAV lietuvių karių motinų apsilankymu Baltuosiuose rūmuose (A. Kumsio ir kongresmeno E. A. Kelley'io nuopelnas). Apie trečią valandą po pietų prie „Statler“ viešbučio, kur jau laukė 100 motinų, atvyko 20 užsąkytų taksi. Visos moterys, lydimos A. Olio ir A. Kumsio, nuvyko prie Baltųjų rūmų, kur jų laukė E. A. Kelley'is. Jis palydėjo moteris į susitikimą su E. Roosevelt, kuriai kongresmenas pristatė visas atvykusias. Kareivių motinos E. Roosevelt įteikė lietuviškų dovanėlių: medinę duonos lėkštę su užrašu „Duona Mūsų Kasdieninė“, gintarinę segę ir namų darbo lietuvišką rankšluostį. Visos šios dovanos atvežtos iš Lietuvos²⁴. Moterų atstovė Ona Biežienė pasakė kalbą. Prezidento žmona visas susirinkusias pasveikino, po to pakvietė prie vaišių stalo. Tuo metu JAV lietuvių karių motinos jai įteikė JAV lietuvių peticiją, kurioje reikalaujama laisvės Lietuvai ir prašoma prezidento užtarti Lietuvą. Peticiją priėmė prezidento sekretorius Jamesas Barnesas²⁵. Spauldoje propagandos sumetimais buvo rašoma, kad kartu su peticija buvo įteikta ir 1 milijonas parašų. Tiesa, tiek nepavyko surinkti – buvo surinkta iki poros šimtų tūkstančių, bet ir jie buvo svarbūs akcijai surengti.

Susitikimas Baltuosiuose rūmuose vyko trumpiau nei buvo planuota, nes tuo metu čia lankėsi Kanados premjeras bei keletas aukštų svečių aristokračių – Didžiosios Britanijos bei Olandijos princesės Ellis ir Juliana²⁶. Po susitikimo visi grįžo į „Statler“ viešbutį. Susitikime dalyvavęs kongresmenas Thomas d'Alesandro (Marilando valstija) kitą dieną, t. y. kovo 24-ąją, Kongreso posėdyje pasakė kalbą apie Lietuvą,

²³ Susitikimų aprašymai. Washington D. C., 1945, kovo 23, Washington D. C. *KUB RSKRS*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

²⁴ Rep. Lietuvių Misija Vašingtone. *Dirva*, 1945, balandžio 6, Nr. 14, p. 2.

²⁵ SIMS, Marija. Detroito lietuvių dienos. *Vienybė*, 1945, birželio 6, Nr. 14, p. 4.

²⁶ Susitikimų aprašymai. Washington D. C., 1945, kovo 23. *KUB RSKRS*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.; SIMS, Marija. Detroito lietuvių dienos. *Vienybė*, 1945, birželio 6, Nr. 14, p. 4.

kuri buvo publikuota tos dienos „Congressional Record“²⁷. 100 lietuvių motinų vizitas į Baltuosius rūmus ir susitikimas su JAV prezidento žmona – unikalūs įvykis, kokio dar nebuvo JAV lietuvių visuomeninėje-politinėje veikloje. Be to, tai pirmas įvykis, kai prezidento žmona priėmė mažos tautos delegaciją. Įvykis, kuris, suprantama, sulaukė didesnio JAV spaudos ir politikų dėmesio. To ir buvo siekiama.

Numatytas Kongreso garbei banketas-vakarienė prasidėjo 19 val. „Statler“ viešbučio „Presidential Ball Room“. Tvarką prižiūrėjo Priėmimo komitetas, į kurį įėjo Hypatija Žiūrienė, Julija Rastenienė, Adgi ir panelės Yčaitės. Buvo paruošti 39 stalai su 39 JAV valstijų herbais. Svečiams buvo skirtos vietos prie stalų – su savo valstijos politikais sėdėjo iš tų valstijų atvykę lietuviai. Rinkosi senatoriai, kongresmenai, Lietuvos ir Latvijos pasiuntiniai, spaudos atstovai ir atvykę lietuviai. Spauldoje buvo rašoma, kad iš viso dalyvavo apie 1 000 svečių. Bet ALM Parengimo komiteto dokumentuose nurodoma 320 svečių, iš jų – 10 senatorių ir 70 kongresmenų²⁸. Banketas prasidėjo JAV himnu. Vakara pradėjo A. Kumskis, pasveikindamas susirinkusiuosius, paaiškindamas banketo tikslą ir pristatydamas renginio vedėją J. P. Žiūrį, kuris po trumpos kalbos pristatė ir pakvietė kalbėti Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį. Pasiuntinys sklandžiai bei įtikinamai nušvietė Lietuvos bylą – apie jos sunkią padėtį, siekį ir dedamas pastangas išsaugoti laisvę. Savo kalbą baigė viltimi, kad teisė, o ne jėga bus galutinis žmonijos ateities lėmėjas ir Lietuva vėl bus nepriklausoma. Kalba sulaukė aplodismentų. P. Žadeikio kalba kongresmenas Thomo d’Alesandro rūpesčiu buvo paskelbta kovo 24 d. „Congressional Record“. Susirinkusiesiems buvo parodytas brolių Motuzų sukurtas ir anglų kalba įgarsintas filmas „Small Nations – Life or Death“, daugiau skirtas nepriklausomai Lietuvai. Filme sąmoningai įtrauktas senatoriaus Ballo pasisakymas už Baltijos tautų įjungimą į sovietų imperijos sudėtį ir mero Ellioto paaiškinimai apie mažų tautų reikalus dabartiniu laikotarpiu²⁹. Banketas ir pasakytos kalbos buvo gera proga paneigti senatoriaus Ballo požiūrį. Tai puikiai padarė A. Olis, apibūdindamas sudėtingą Baltijos šalių, Lietuvos klausimą, akcentuodamas komunistinės TSRS sutarčių su Lietuvos valstybe sulaužymą³⁰. Jam baigus kalbėti, senatorius Charlesas W. Tobey’us (Naujojo Hampšyro valstija) pareiškė, kad kalba už savo kolegas ir nori pasakyti, jog jam dar neteko girdėti taip aiškiai išdėstyto Lietuvos klausimo. Tad jis paprašė A. Olis jo kalbą leisti perskaityti Senate ir paskelbti „Congressional Record“. Prašymui buvo pritarta. Vakaro pabaigoje kalbėjo Latvijos pasiuntinys Alfredas Bilmanis. Tiesa, dienraštis „Draugas“, redaguojamas ALT pirmininko Leonardas Šimučio, piktinosi, kad svečiams buvo rodomas minėtas filmas su senatoriaus Ballo

²⁷ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 10, 30.

²⁸ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 20; A. L. Misija užgynė atstovą į San Francisco. *Dirva*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 1; Susitikimų aprašymai. Washington D.C., 1945, kovo 23. *KUB RSKRS*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

²⁹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 10, 30.

³⁰ Kalbos tekstas. *Margutis*, 1945, kovo 30, Nr. 6, p. II–IV.

prosovietiniu pasisakymu ir įvertino kaip ALM klaidą, kenksmingą neapdairumą, nukreiptą prieš Lietuvos nepriklausomybę³¹. Paprasčiausiai ALT vadovai nenorėjo suprasti ALM atstovų taktikos, siekiant bankete paneigti tokį kai kurių JAV politikų prosovietinį požiūrį.

Renginyje dalyvavęs S. Biežis patį renginį įvertino kaip pirmą tokį atsitikimą, kai be išankstinio susitarimo „Amerikos lietuvių balsas, kuris yra mūsų visų lietuvių, trokštančių Lietuvai gero, pateko į Amerikos Kongreso Rekordus“³². Apskritai renginys pavyko. Svarbiausia, kad į vieną lietuvių renginį pavyko pritraukti daug JAV senatorių ir kongresmenų, kas niekuomet iki tol nebuvo pavykę. JAV politikai galėjo išklausti svarbias kalbas apie Lietuvos padėtį ir siekį susigrąžinti nepriklausomybę. Visa tai buvo fiksuojama ne tik Vašingtono ir kitų miestų spaudoje, bet ir Kongreso leidiniuose bei JAV politikų pasisakymuose Kongreso rūmuose. Neatsitiktinai buvo sakoma, kad „šios vakarienės dėka Amerikos lietuviai laimėjo daug naujų draugų, kurie mums, kaip Amerikos piliečiams, daugiausia gali padėti kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės“³³.

ALM suvažiavimas Vašingtone kovo 24 d. Antra diena

Kovo 24 d. 11 val. prasidėjo ALM delegatų posėdis, kurio tikslas buvo pasitarti tautiniais klausimais ir pasiruošti būsimiems darbams, t. y. įteisinti JAV lietuvių vardu sprendimus. Posėdį, kuriame dalyvavo per 300 dalyvių, atidarė A. Kumskis; buvo sugiedoti JAV ir Lietuvos himnai. Kabojo JAV ir Lietuvos vėliavos.

Atvyko ir kongresmenas E. A. Kelley'is, kuris pasakė palankią kalbą Lietuvos klausimu, transliuotą per Vašingtono radijo stotį WWDC. Kalbą baigė žodžiais:

*Atminkit, kad Amerika rankų nenuleis tol, kol visos tautos, tarp jų ir Lietuva, atgaus savo laisvę.*³⁴

Po jo kalbėjo Julius Smetona, nušviesdamas tragišką Lietuvos padėtį, ir sveikino ALM Lietuvos laisvinimo veiklą, kuri be svyravimų, be pataikavimo eina teisingu keliu. Susirinkusieji aplodismentais pritarė jo mintims. Kalbėdamas A. Olis dar kartą visiems priminė ALM Vašingtone tikslą, pageidavo, kad visi susirinkusieji pritarėtų tam tikslui, pasakytų JAV valdžiai ir pasauliui, kad „Lietuva nežuvo, kad ji savo teisių neįsizada ir, kad Amerikos lietuviai kovoja už laisvę“, ir tai pageidauja pasakyti per savo delegatus San Fransisko konferencijoje. Informavo, kad ALM skiria Vašingtone

³¹ Kenksmingas neapsižiūrėjimas. *Draugas*, 1945, balandžio 16, Nr. 89, p. 4.

³² BIEŽIS, S. Iš Washingtono lietuvių misijos. *Margutis*, 1945, balandžio 15, Nr. 7, p. 4.

³³ TYSLIAVIENĖ, V. Vakar, šiandien ir rytoj. *Vienybė*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 3.

³⁴ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945, p. 12; Amerikos lietuvių misijos delegatų Posėdžio Hotel Statler, kovo 24, 1945 protokolo nuorašas. *KUB RSKRS*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

savo nuolatinį atstovą, kuris stebės JAV valdžios veiksmus Lietuvos klausimu ir apie tai informuos ALM vadovybę, kuri galėtų geriau pasiruošti³⁵. Kalbėjo savaitraščio „Vienybė“ redaktorius Juozas Tysliava, jis pritarė ALM atstovybės Vašingtone steigimui. Buvo pažymėta, jog atstovo skyrimas paliktas Lietuvai vaduoti sąjungos Vykdomajam komitetui. O. Biežienė ir H. Žiūrienė pateikė pranešimą-ataskaitą apie JAV lietuvių kareivių motinų delegacijos organizavimą, dalyvavimą Baltuosiuose rūmuose susitikime su JAV prezidento žmona. A. Kumskis trumpai apibūdino ALM veiklą nuo jos įkūrimo iki šio posėdžio. Po jo kalbėjo Lietuvai vaduoti sąjungos pirmininkas ir ALM sekretorius P. J. Žiūris, pažymėjo, kad ALM veikla buvo tvirtinama ir finansuojama LVS lėšomis. Plačiau nušvietė LVS pastangas atremiant komunistų ir jų šalininkų propagandą, susitikimus su senatoriais ir kongresmenais iki ALM Vašingtone pradžios. Susirinkę delegatai pritarė atliktiems darbams³⁶.

Posėdžio antroji sesija prasidėjo po pietų aktyvaus JAV lietuvių tautininkų veikėjo, ilgamečio organizacijos Lietuvių susivienijimo Amerikoje vadovo Stasio Gegužio kalba, kurioje jis gyrė LVS ir ALM darbus, ragino visus JAV lietuvius remti tas organizacijas, kurių veikla turi reikšmės Lietuvos nepriklausomybei atkurti. Priminė lietuvių senosios kartos veiklą ir pastangas išgauti JAV valdžios pripažinimą Lietuvai. Kalbėjęs Niujorko lietuvių tautininkų atstovas dr. Bladas K. Vencius pasiūlė susirinkusiesiems padėti vainikus ant leitenanto Samuelio L. Harrio, žuvusio Kaune 1920 m., ir Pirmojo pasaulinio karo Nežinomo kareivio kapų. Nuspręsta tai atlikti kitą dieną. P. J. Žiūris prisiminė prezidentą Antaną Smetoną ir ne per seniausiai Vokietijoje mirusi aušrininką dr. Joną Šliūpą. Delegatams iš Klivlando buvo pavesta nuo ALM padėti vainikus ant A. Smetonos kapo ir prie dr. Jono Basanavičiaus bei dr. Vinco Kudirkos paminklų³⁷. Taip buvo pagerbti Lietuvos valstybės kūrėjai. Tai simboliškai rodė, kad jų darbai bus tęsiami.

Kalbėjo Juozas Bačiūnas. Jis ragino siųsti ALM delegatus į San Fransisko konferenciją. Kritikavo per silpnas pastangas, siekiant „suvienyti į vieną kūną“ visus JAV lietuvius. Pats sutiko tapti geros valios ambasadoriumi („Good Will Ambassador“) derybose su ALT vadovais. Jo siūlymui buvo pritarta. Inžinierius Antanas Rudis pranešė, kad kongresmenas M. Gorskis sutinka išsiųsti 10 tūkstančių egzempliorių savo publikuotos „Congressional Record“ kalbos Kongrese apie Lietuvą. Tik prašo duoti jam adresus, kam siųsti šią medžiagą. P. J. Žiūris pranešė, kad iki šio momento ALM pervesta 1361,00 doleris (vėliau ši suma išaugo iki daugiau kaip 6 000 dolerių). Sesijs pabaigoje Domas Klinga iš Niujorko pakvietė visus dalyvaujančius pritarti ALM darbams ir patvirtinti ALM narių sudėtį. Vienbalsiai patvirtinta³⁸. Posėdis baigėsi

³⁵ Amerikos lietuvių misijos delegatų Posėdžio Hotel Statler, kovo 24, 1945 protokolo nuorašas. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

³⁶ Ibid.

³⁷ Am. Liet. Misijos Žinios. *Dirva*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 4.

³⁸ Amerikos lietuvių misijos delegatų Posėdžio Hotel Statler, kovo 24, 1945 protokolo nuorašas. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

18 val. Buvo pranešta, kad Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis visų, kurie dar neskubėjo išvykti iš Vašingtono, laukia pasiuntinybėje. Priėmimas, remiantis dalyvių išpūdžiais, buvo įdomus ir nuoširdus. Dalyvavo ne tik lietuviai, bet ir keletas JAV politikų. Visais rūpinosi ne tik P. Žadeikis su žmona, bet ir jų dukra Mirga. Dalyvius maloniai nuste-
bino tai, kad juos prie pasiuntinybės durų pasitiko juodaodis tarnas, kuris atvykusius užkalbino lietuviškai:

*Linksma matyti jus čia atsilankant; prašau į vidų, čia mes turim užkandžių (...)
jauskitės pas mus kaip Lietuvoje.*³⁹

ALM Valdybos naktinis posėdis

Po vakarienės Lietuvos pasiuntinybėje, apie 22 val., ALM Valdybos nariai (dar 1944 m. vasario 4–5 d. Amerikos lietuvių seimo išrinktas Vykdomasis komitetas iš 17 narių, kuri nutarta vadinti misija): A. Olis, J. M. Colney'is-Aukštikalnis, Williamas Paschallis-Poška, P. J. Žiūris, J. Tysliava, Kazys S. Karpus, Antanas J. Stokna, B. K. Vencius, J. J. Bačiūnas-Bachunas, Juozas J. Jonikaitis, A. S. Trečiokas, A. Kums-
kis, Julius Smetona (garbės narys) susirinko į posėdį „Statler“ viešbutyje. Tikslas –
apsvarstyti svarbesnius šios dienos ALM delegatų susirinkimo sprendimus ir pri-
imti nutarimus. Pirmiausia buvo nuspręsta Amerikos lietuvių Vykdomąjį komitetą
pakeisti į nuolatinės Amerikos lietuvių misijos Valdybą⁴⁰. Taigi, JAV lietuviai tauti-
ninkai įkuria dar vieną savo organizaciją, skirtą politinei veiklai – ALM, kuri atliks
visus darbus, susijusius su Lietuvos vadavimo byla. Antra, apsvarstė nuolatinės ALM
atstovybės Vašingtone vadovų kandidatūras. Nutarta paskirti Charles'ą Zurhorstą
kaip JAV lietuvių tautininkų reikalų atstovą, kuris atliktų darbus, paskirtus ALM
Valdybos, sektų JAV politikų veiklą. Trečia, A. Kumskis vienbalsiai buvo koptuotas
į ALM kaip jos vadovo A. Oliaus pavaduotojas. Ketvirta, po ilgų diskusijų sutarė
siųsti į San Fransisko konferenciją delegaciją, susidedančią iš A. Olis, P. J. Žiūrio,
A. Kumskio ir J. J. Bačiūno-Bachuno. Protokole įrašyta pastaba, kad paliekama teisė
kooptuoti kitą narį, jeigu kuris nors iš patvirtintų narių negalėtų vykti⁴¹. Penkta,
buvo nutarta, kad visas pajamas ir išlaidas tvarkytų LVS kaip svarbiausia organi-
zacija. Posėdyje pasiūlyta ir priimta, kad LVS pateiktų visą pajamų ir išlaidų atas-
kaitą, kurią privalo gauti visi Valdybos nariai. Kai ta ataskaita bus patvirtinta LVS
kasos globėjų (B. K. Vencius, A. J. Stokna ir J. M. Colney'is), numatoma paskelbti ją

³⁹ COLNEY, M. J. Išpūdžiai Amerikos Lietuvių Misijos. *Dirva*, 1945, balandžio 6, Nr. 14, p. 6.

⁴⁰ Amerikos lietuvių misijos Valdybos posėdžio protokolo nuorašas, Hotel Statler, Washington D. C. Kovo 24 d. *KUB RSKRS*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

⁴¹ Į San Fransisko konferenciją negalėjo vykti J. Bačiūnas-Bachunas ir į jo vietą buvo paskirtas K. Karpus (atvyko ir S. Biežis).

spaudoje. Mat ALM susirinkimo metu buvo pareikštas nepasitenkinimas, kad nepateikiamos finansinės ataskaitos⁴².

Kitas svarbus klausimas – glaudesnis LVS ir Amerikos lietuvių tautininkų centro Niujorke bendradarbiavimas. Buvo siūloma abiem organizacijoms apsieisti po du atstovus iš centrinių komitetų⁴³. Taip siekiama vieningesnės veiklos, nes tam tikra įtampa pastebima tarp vadinamųjų „Amerikos rytų ir vakarų tautininkų“, t. y. tarp Čikagos-Klivlando ir Niujorko tautininkų. Taip pat atkreiptas dėmesys į galimą paramą spaudai. Paramos gali sulaukti tie laikraščiai, kurie nuosekliai reklamuoja ir remia LVS veiklą, prisideda prie aukų rinkimo, gina LVS nuo kitų laikraščių kritikos (turima omenyje dienraštį „Vienybė“, kuris ne kartą leido sau kritikuoti tautininkų organizacijų veiklą). Šis klausimas nebuvo pateiktas balsavimui, bet paliktas kaip orientyras ateičiai. Posėdis baigėsi 3 val. nakties⁴⁴.

Kitą dieną, t. y. kovo 25-ąją, po pietų dar pasilikę ALM Vašingtone dalyviai, tarp jų – nemažai JAV lietuvių kareivių motinų, susirinko Arlingtone kapinėse. Vainikus ant Nežinomo kareivio ir leitenanto Samuelio Harrio kapų padėjo O. Biežienė ir St. Douvan bei trys lietuvės, kurių sūnūs žuvo kare⁴⁵. Simboliška ir jaudinama.

Įvairių lietuvių kolonijų veikėjai tarėsi dėl būsimų viešų susirinkimų bendruomenėse, pristatant savo tautiečiams pranešimus apie ALM veiklą Vašingtone ir ALM tolesnius darbus. Spauda skelbė, kad tokie renginiai (dideli susirinkimai, vakarėliai, LVS skyrių posėdžiai) jau numatyti Čikagoje, Klivlande, Detroite, Filadelfijoje, Niuarke, Bruklino, Voterberyje ir Lorensė⁴⁶. Tai atsiskaitymas bendruomenėms ir bandymas daugiau tautiečių įtraukti į JAV lietuvių tautininkų veiklą. Pirmas toks viešas susirinkimas įvyko kovo 25 d. Baltimorėje. Lietuvių salėje vyko LVS 4-ojo skyriaus renginys, kuriame kalbėjo svečias Jonas Valaitis iš Bruklino pakeliui iš Vašingtono, Julė Rastenienė ir Nadas Rastenis. J. Rastenienė supažindino susirinkusiuosius su pasakyta A. Olio kalba, kuri visų buvo sutikta plojimais. Tiesa, kaip pažymi spauda, „publikos atsilankė mažai“, nes tai vyko dieną. Nepaisant to, renginys pavyko, buvo pritarta ALM veiklai, paaukota 69 doleriai, kurie išsiųsti į LVS centrą. Be to, N. Rastenis priminė, kad balandžio 23 d. įvyks Lietuvių diena, nes tą dieną visoje Amerikoje iš lietuvių bus renkami rūbai Lietuvos žmonėms⁴⁷.

Spaudai išplatintame pranešime apie ALM veiklą Vašingtone dalyvis Albinas S. Trečiokas rašė: „Suvažiavimas pavyko visais atžvilgiais geriau, negu buvo tikėtasi.“⁴⁸

⁴² TYSLIAVIENĖ, V. Vakar, šiandien ir rytoj. *Vienybė*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 3.

⁴³ Amerikos lietuvių misijos Valdybos posėdžio protokolo nuorašas, Hotel Statler, Washington D. C. Kovo 24 d. KUB RSKRS, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Rep. Detroit, Mich., Naujienos. *Dirva*, 1945, balandžio 20, Nr. 16, p. 3.

⁴⁶ Raportai apie Misiją. *Dirva*, 1945, balandžio 13, Nr. 15, p. 3.

⁴⁷ P. J. Baltimorės padangėje. *Vienybė*, 1945, balandžio 6, Nr. 14, p. 4.

⁴⁸ Trečiokas A. S. Iš Lietuvos Misijos Wasingtone, kuri pavyko gerai-pasekmingai. *Tėvynė*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 1.

Reakcija į ALM veiklą Vašingtone

Savaitraštis „Vienybė“, palankus tautininkams, ALM veiklą Vašingtone įvertino kaip „istorinį įvykį“⁴⁹. Tuo tarpu ALT sekretoriaus Pijaus Grigaičio redaguojamos „Naujienos“ balandžio 3 d. numeryje kritiškai atsiliepė apie ALM pasiekimus Vašingtone. Redaktorius bandė įrodinėti, kad reikalauti Lietuvai nepriklausomybės nebuvo jokios prasmės, nes ir taip JAV valdžia pripažįsta Lietuvą kaip nepriklausomą valstybę. Tuo tarpu JAV lietuviai tautininkai buvo įsitikinę, kad nuolat bendraujant su JAV politikais „gyvu žodžiu galima daugiau pasiekti“⁵⁰, primenant Lietuvos problemą. Lietuvos konsulas P. Daužvardis Čikagoje atkreipė dėmesį, kad ALM atstovai ir jų šalininkai Vašingtone labai didžiuojasi atliktais darbais, o oponentai, „ypatingai naujieniečiai, suvažiavimą kritikuoja ir deda pastangas jo reikšmę nuneigti“⁵¹. Taigi, nebuvo sulaukta pozityvaus ALT vadovybės požiūrio. Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis palankiai įvertino renginį Vašingtone: „Misija man matosi pavyko geriau nei tikėtasi. Gal kam dėl to kyla pavydas. Tas atrodo lyg būtų lenktynės dviejų grupių, o vienybė – sviedinio vietoje.“⁵² P. Žadeikis laiške A. Oliui, kurio nuorašus gavo konsulai Jonas Budrys ir P. Daužvardis, sveikindamas jį su sėkmingai praverstu renginiu Vašingtone, vis dėlto neužmiršo priminti dviejų dalykų. Pirma, JAV lietuvių politikams būtina kooperuotis su Lietuvos diplomatais (ta prasme buvo pagirti JAV lietuviai tautininkai), antra, apgailestavo, kad JAV lietuviai „dar neperprato vieningos akcijos reikšmės savo bendruose žygiuose“⁵³. Paskutinė pastaba buvo dėl tautininkų ir ALT planuojamų delegacijų į San Fransisko konferenciją siuntimo. Pasiuntinys leido suprasti, kad jei JAV lietuviai planuoja siųsti savo delegatus į San Fransisko konferenciją, turi siųsti vieną, bendrą delegaciją. JAV lietuvių vienybė, apie kurią nuolat visi kalbėjo, anot pasiuntinio, reikia pradėti bent nuo bendros delegacijos siuntimo.

Išvados

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, laimint Sąjungininkams, tarp jų ir JAV, buvo planuojama tarptautinė San Fransisko konferencija. JAV lietuviai tautininkai nusprendė pasinaudoti šia konferencija ir, prieš jai įvykstant, surengti suvažiavimą Vašingtone, pavadintą Amerikos lietuvių misija (ALM). Prisistatydami kaip JAV patriotai, jie siekė paraginti JAV valdžios atstovus pasisakyti už JAV lietuvių tėvų

⁴⁹ TYSLIAVIENĖ, V. Vakar, šiandien ir rytoj. *Vienybė*, 1945, kovo 30, Nr. 13, p. 3.

⁵⁰ SMETONA, Julius. Ne vergui suprasti laisvės žygį. *Dirva*, 1945, balandžio 13, Nr. 15, p. 3.

⁵¹ 1945 04 03 P. Daužvardžio iš Čikagos laiškas Nr. 540/27-4 P. Žadeikiui Vašingtone. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 68.

⁵² 1945 04 07 P. Žadeikio laiško Nr. 471 P. Daužvardžiui nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 76.

⁵³ 1945 04 12 P. Žadeikio privataus, ne spaudai laiško Nr. 505 A. A. Oliui į Čikagą nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 83.

Tėvynės – Lietuvos nepriklausomybės, kurioje jau šeimininkavo Raudonoji armija, atkūrimą. JAV lietuviai tautininkai ir jų organizacijų vadovai laikėsi taktikos nuolat kontaktuoti su JAV politikais ir gyvu žodžiu ragino juos apginti Lietuvos žmonių interesus. Tautininkai kvietė prisidėti ir savo oponentus – Amerikos lietuvių tarybą (ALT), kuri tautininkų veiksmus vertino kaip bendros JAV lietuvių veiklos skaldymą ir atsisakė bendradarbiauti.

Atlikusi pagrindinius parengiamuosius būsimos ALM Vašingtone darbus, Misijai parengti komisijos nariai (Antanas Olis, Pijus J. Žiūris ir Aleksandras Kumskis) dar dvi dienas prieš renginį susitiko ir kalbėjosi su JAV viceprezidentu H. S. Trumanu, šešiais senatoriais ir kongresmenais, JAV Valstybės departamento valdininkais. Aiškėjo, kad dalyvauti ALM renginyje-bankete sutiko 65 kongresmenai ir 11 senatorių. Po ilgesnių pasitarimų ir Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis sutiko pasakyti kalbą bankete.

ALM Vašingtone pirmą dieną pradėjo unikalia, iki tol dar neorganizuota JAV lietuvių karių motinų delegacija į Baltuosius rūmus susitikti su E. Roosevelt ir įteikti peticiją, prašant paremti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tai buvo pirmas kartas, kai prezidento žmona priėmė mažos tautos delegatus. Vakare bankete dalyvavo 320 žmonių, tarp jų 10 senatorių ir 70 kongresmenų. Pirmą kartą lietuvių veikėjams pavyko į vieną renginį sukviesti tiek aukštų JAV politikų, kurie tiesiogiai išgirdo lietuvių argumentuotus prašymus Lietuvos nepriklausomybės klausimu. Visa tai sulaukė JAV spaudos dėmesio, o kai kurios politikų kalbos buvo publikuotos Kongreso leidinyje „Congressional Record“. JAV politiniuose sluoksniuose pavyko plačiau paskleisti informaciją apie Lietuvą.

Antrą dieną vykusiam ALM suvažiavime aptarta bendra politinė situacija, Lietuvos padėtis ir jos laisvinimas. Nuspręsta siųsti JAV lietuvių tautininkų delegaciją į San Fransisko konferenciją. J. Bačiūnas paskirtas kaip geros valios ambasadorius glaudesniems kontaktams su ALT vadovais užmegzti. Simboliškai aplankytos Arlingtono kapinės, padėti vainikai ant Nežinomo kareivio ir žuvusio Lietuvoje leitenanto Samuelio L. Harrio kapų. Surinkta nemažai aukų Lietuvos laisvinimo veiklai.

ALM judėjimas Vašingtone buvo perorganizuotas į ALM organizaciją JAV lietuvių politinei veiklai vykdyti. Antros dienos vakare įvykęs ALM Valdybos posėdis teigiamai įvertino misijos Vašingtone vestą renginį, kuris lyg ir įtikino, kad yra reali JAV politikų parama. Posėdyje patvirtinta ALM atstovybė Vašingtone, aptarti kandidatai į delegaciją, siunčiamą į San Fransisko konferenciją, finansiniai reikalai bei lietuviškos spaudos, palankios tautininkams, rėmimo klausimas. Nors misiją Vašingtone Lietuvos diplomatai įvertino teigiamai, ALT vadovai ją kritikavo kaip Lietuvos klausimo sprendimui, anot jų, mažai naudingą renginį.

Archyviniai šaltiniai

1. Amerikos lietuvių misijos delegatų Posėdžio Hotel Statler, kovo 24, 1945, Washington D. C. protokolo nuorašas. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.
2. Amerikos lietuvių misijos Rengimui komiteto darbuotės protokolo nuorašas. 1945, kovo 22, Washington D. C. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.
3. Amerikos lietuvių misijos Valdybos komisijos rengimui suvažiavimo posėdžio protokolo nuorašas. 1945, kovo 21, Washington D. C. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.
4. Amerikos lietuvių misijos Valdybos posėdžio protokolo nuorašas, Washington D. C. 1945, kovo 24, Washington D. C. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.
5. Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fondas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 656, ap. 4, b. 335.
6. Susitikimų aprašymai. Washington D. C., 1945, kovo 23. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), byla (ALM), l. n.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Išleido Viktoras Petrikas Detroit, Mich., 1945.
2. Amerikos lietuvių misija. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, t. 1, p. 146.
3. BANIONIS, J. Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę. *Genocidas ir rezistencija*, 2020, 1 (47), p. 7–37.
4. SKIRIUS, J. Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, 2(32), p. 31–46.
5. SKIRIUS, J. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, 1(31), p. 73–90.
6. SKIRIUS, J. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018.
7. SKIRIUS, J. JAV lietuvių tautininkų Lietuvai vaduoti sąjungos įkūrimas 1941 m. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021, Nr. 2, p. 137–155.
8. SKIRIUS, J. JAV lietuvių tautininkų 1944 m. vasario 5–6 d. seimo sušaukimas ir reikšmė. *Parlamento studijos*, 2021, Nr. 30, p. 78–108.
9. *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979.

Lithuanian American Nationalist Mission in Washington, 23–24 March 1945: Contribution to the Cause of the Liberation of Lithuania

Dr. Juozas Skirius

Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute, S. Daukanto str. 25, LT-44249 Kaunas, Lithuania
E-mail: juozas.skirius@vdu.lt

Summary

At the end of the Second World War, with the victory of the Allies, including the USA, an international conference was planned in San Francisco. Lithuanian nationalists in the USA decided to take advantage of this conference and, before it took place, to organise their own convention in Washington, called the Lithuanian American Mission (LAM). Presenting themselves as US patriots, they sought to urge the US government to advocate the restoration of the independence of Lithuania, the homeland of the Lithuanian American parents, which was already under the occupation of the Red Army. The Lithuanian nationalist leaders in the USA were in constant contact with US politicians pressing them to defend the interests of the Lithuanian people. The Lithuanian nationalists also invited their opponents, the American Lithuanian Council (ALC), to join them, but the ALC saw the nationalists' actions as a division of the unified Lithuanian American action and refused to cooperate. The ALC was simply ambitiously unwilling to recognise the initiatives of the Lithuanian American nationalists.

Having completed the main preparatory work for the future Lithuanian American Mission in Washington, the members of the Commission for the Preparation of the Mission and the leaders of the nationalists (Antanas Olis, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis, etc.), two days before the event, met for talks with the US Vice President Harry S. Truman, six senators and congressmen, and officials of the US State Department. It was revealed that 65 congressmen and 11 senators had agreed to participate in the LAM banquet. After lengthy deliberations, Lithuanian envoy Povilas Žadeikis also agreed to speak at the banquet.

The first day of the LAM in Washington started with a unique, never-before-organised delegation of Lithuanian American soldiers' mothers to the White House. They met Eleanor Roosevelt and handed over a petition asking for support for the restoration of the independence of Lithuania. The evening banquet was attended by 320 people, including 10 Senators and 70 Congressmen. For the first time, Lithuanian activists were able to bring together in one event so many senior US politicians who heard directly the Lithuanian arguments on the issue of the independence of Lithuania. All of this attracted the attention of the US press, and some of the politicians' speeches were published in the Congressional Record. In US political circles and public opinion, information about Lithuania was more widely disseminated.

On the second day of the LAM Congress, the general political situation, the situation of Lithuania and its liberation were discussed; it was decided to send a delegation of Lithuanian American nationalists to the San Francisco Conference. Juozas Bačiūnas was appointed as a goodwill ambassador to establish closer contacts with ALC leaders. Congress participants paid a symbolic visit to Arlington Cemetery and laid wreaths on the graves of the Unknown Soldier and Lieutenant Samuel L. Harris, who died in Lithuania. A large number of donations were collected for the liberation of Lithuania. The LAM, as a former movement, was reorganised in Washington as the LAM Organisation for Lithuanian American political activities. The LAM Board meeting on the evening of the second day of the event was positive about the event organised by the Mission in Washington, which seemed to convince the organisers that there was real support from US politicians. The meeting confirmed the LAM representative office in Washington, discussed the candidates for the delegation to the San Francisco conference, financial matters, and the issue of supporting the Lithuanian nationalist press. Although the Mission in Washington was evaluated positively by Lithuanian diplomats, the ALC leaders criticised it as an event of little value for the Lithuanian issue.

Gauta / Received 2024 09 03
Priimta / Accepted 2025 08 13